

Itse -pronominin genetiivin käytöstä

Setälän lauseopissa on kaksi *itse*-pronominin genetiivin käyttöä määrittävää kohtaa, nim. § 85, muist. 5: »*Itse* pronominin genetiivi tavataan ainoastaan postpositioiden seurassa. Esim. *Tämän teen itseni tähden. Olette tuottaneet itsellenne turmion itsenne kautta.*» ja § 91, III, muist. 2: »*Itse* sanan genetiiviä ei käytetä nominin määräyksenä, vaan sen asemesta possessiivista adjektiivina *oma*. Esim. *Tämä on minun oma kirjani. Otiko hän sinun oman hevoseni?*»

Nämä säännöt ovat liian ahtaat, kuten Hakulinen (Suomen kielen rakenne ja kehitys II s. 281 alamuist.) ja Kettunen (Hyvää vapaata suomea § 144) ovat huomauttaneetkin. Seuraavassa huomioita *itse*-pronominin genetiivin käytöstä nykysuomessa.

Ensiksi tapauksia, joissa *itse* esiintyy substantiivisena refleksiivipronominina. Genetiivi saattaa viitata

1. agenttina agenttipartisiippiin, esim. *Itsensä valitsema kielikriminalisti* (? J. J. Mikkola). Tällöin on kysymys refleksiivisestä toiminnasta: *itse*-pronominin tarkoite on sekä tekijänä että kohteena. Konstruktio on harvinainen: tavallisestihan sanotaan *itsensä hirttänyt* t. *hirttäytynyt mies*, ei *itsensä hirttämät mies*. *Oma*-sanankäyttö ei tässä tapauksessa tule kysymykseen. — Ei-refleksiivisenä konstruktio ei tunnu luontevalta, vaikka sitä saattaakin tavata: Leo Harmajan suomentamaan J. Conradin Kansantalouseliikkeen teokseen liittyvässä sanastossa on *verschuldete Armut* käännetty *itsensä* l. *oma aiheuttama köyhyys*. —

Näissä jälkimmäisissä tapauksissa *oma*-sanankäyttö epäilemättä on ainoa suositeltava.

2. agenttina passiivin I partisiippiin, esim. *Tässä asiassa jäät itsesi tuomittavaksi. Hän ei tyytynyt muiden vastauksiin, vaan asetti itsensä vastattavaksi kysymyksen*. Edellisessä lauseessa on jälleen kyseessä refleksiivinen toiminta, jälkimmäisessä sen sijaan ei. *Oma*-sanankäyttö passiivin I partisiipin ohella ei tunnu mahdolliselta; jos siis tällöin on tarvis painokkaampaa viittausta kuin pelkän suffiksin antama, ei ole muuta keinoa kuin *itse*-sanankäyttö. Yhtyisin siis tässä Kettuseen, joka (mp.) pitää jälkimmäistäkin esimerkkilauseetta hyväksyttävänä.

3. *nen*-loppuiseen adjektiiviin, esim. *Jokainen suure on itsensä suuruinen* (L. T. Nevanlinna). [*Korppikotka*] *arvioi itsensä ja herkkupalan välisen etäisyyden* (Maapallon eläimistö).

4. postpositioon, kuten Setälä em. Lauseopin kohdassa mainitsee: *Tämän teen itseni tähden*. — Eräisiin postpositiivisiin saattaa liittyä myös *oma*-sana, esim. *omasta puolestani, omassa sisässäni* — muisto niiden substantiivisyntyisyydestä.

5. objektiivisena genetiivinä verbaalishubstantiiviin, esim. *itsensä halveksunta, kunnioittaminen, yliarviointi; itsensä kiduttaja*. *Oma*-sanalla ei ole refleksiivistä merkitystä: *oma halveksunta* kohdistuu muihin. Jos verbaalishubstantiivi kuitenkin on saanut pregnantin merkityksen, siihen saattaa liittyä *omakin*: *Hän on*

itse oma arvostelijansa (= kriitikonsa). — Objektivistia sävyä on myös sanonnassa *olla itsensä herra*; vrt. *oma herransa*, joka ei tunnu aivan synonyymiselta.

6. possessiivisena genetiivinä *oma* -sanaan: *Ette ole itsenne omat* (Martta Kaukoma). Tämä lienee ainoa tapaus, jossa refleksiivisen *itse* -pronominin genetiivi normaalityylyissä esiintyy puhtaasti possessiivisena; muutoinhan sen tilalla on *oma*. Runokielessä saattaa tavata muunlaistakin possessiivista genetiiviä, esim. — — *mahdit maasta, vallat veestä, itseni ikuiset veljet* (Leino). *Vaahti päällä, meto alla, ympäri hopeapäärme; itsesi onneksi juo* (Haarla).

Setälän sääntöjen sanamuoto ei viittaakaan muihin kuin edellä kosketeltuihin tapauksiin, joissa *itse* esiintyy vailla samassa sijassa olevaa pääsanana. Kuitenkin on paikallaan tarkastella myös tyyppiä *a:n itsensä b*.

Itse -pronominin genetiivi esiintyy substantiivisen sanan yhteydessä, joka on

1. agenttipartisiipin määräyksenä, esim. — — *kärsimyksistä teki 1923 lopun hänen itsensä valitsema kuolema* (V.Voionmaa). — Voidaan myös sanoa *hänen oma valitsemansa kuolema*.

2. passiivin I partisiipin määräyksenä, esim. *Keskusvirastojen itsensä päätettävät tai valtioneuvoston ratkaistavaksi alistettavat asiat* (Hj. Oker-Blom). *Ei se ole hänen itsensä määrättävissä* (Hakulinen). Kuten Hakulinen huomauttaa (mp.), *oma* -sanaa ei tässä tapauksessa käytetä.

3. *nen*-loppuisen adjektiivin määräyksenä, esim. *Kukin valitsee parin, joka on hänen itsensä pituinen*.

4. postposition pääsanana, esim. — — *aarrehauta oli enemmän ukon itsensä sisässä* (Kianto). — Postpositioiden ryhmä on laaja ja hämärärajainen (ks. kirjoitustani Vir. 1943 s. 40—, vars. s. 41, 2. kpl.). Niinpä omasta puolestani pidän hyväksyttävänä Saarimaan (Kielenopas s. 228) mainitsemia ilmauksia *hänen it-*

ensä mielestä, opiskelijain itsensä taholta; ne voidaan katsoa postpositioiden tapauksiksi. Tri Eeva Lindén on kiinnittänyt huomioni seuraavaan Ahon Rautatien kohtaan: »Kyllä se täällä on asema-miehenä. — Se ei mahda olla kovin suuri virka? — On se *sen itsensä mielestä* suurikin.» Samoin kirjoittaa Jutikkala: — — *vain työpalkka jäi heidän itsensä hyöksi*. — Tietysti näissäkin tapauksissa on usein mahdollisuus käyttää *oma* -sanaa.

5. objektiivinen genetiivi, esim. *Sonnin itsensä arvostelu* (jälkeläisarvostelun vastakohtana). *Oma* -sanaa ei tällaisessa tapauksessa käytettäne (sonnin *oma* arvostelu kohdistuisi muihin).

6. subjektiivinen genetiivi, esim. — — *tarinan eräät yksityiskohdat ovat hämäriä ja kaipaavat tekijän itsensä tulkintaa tai sille vertoja vetävää arvaamiskykyä lukijan taholta* (Tarkiainen). *Itse* -sanan käytön edellytyksenä on tällöin ensinnäkin varsin tähdentävä painokkuus ja toiseksi teonnimen selvä verbaalisuus. Tapaukset lienevät harvinaisia; subjektiivisen genetiivin ohessa *oma* -konstruktio epäilemättä on yleisempi, esim. *luonnon oma toiminta* (Saarimaa).

Joitakin muunlaisiakin genetiivita-pauksia näkee. Karhumäki kirjoittaa: »[Sorsaparin] lemmekäs keskustelu käy liian arkipäiväisen käreällä äänellä. Niin arvostelee ihmispari. — — *Heidän itsensä lemmenäänäni* lienee sointuisampi — —.» Setälän lauseopin jaotuksen mukaan kyseessä on genetivus substantiae. Käyttö tuntuu varsin erikoiselta: normaali sanonta olisi epäilemättä *heidän oma lemmenäänensä*.

Puhtaasti possessiivisena ei kongruenttina attribuuttina olevaa *itse* -pronominin genetiiviä käytettäne, paitsi milloin se on pääsanansa edellä — konstruktio, joka ei kuulu normaaliproosaan, mutta on aivan yleinen sekä puhekielessä että kaunokirjallisuudessa. Esim. *Kun joudut vetelemään sarvia itsensä vanhan isännän selkään* (Karhumäki). — — *hän oli*

kuollut itsensä kalifin suurvisiirinä (Tatu Valkonen).

Mainittakoon vielä, että *itse*-sanaa käytetään substantiivinakin, ja silloin

siitä esiintyy myös possessiivista genetiiviä, esim. — — *luon ma uuden luomakunnan / uuden itseni iloksi* (Leino).

MATTI SADENIEMI